

Символіка ОУН(б)

Опубліковано: *Гай-Нижник П. Символіка ОУН(б) // Волинь. – 2018. – №1368. – 22 квітня.*

На кінець 1939 – початок 1940 рр. процес розколу ОУН після смерті Є.Коновальця став доконаним фактом, коли 10 лютого 1940 р. було створено революційний Провід Організації. Чи було то історичною закономірністю в розвитку українського націоналістичного руху, як згодом твердили деякі дійові персонажі тих часів, чи ні – питання нині вже риторичне й вимагає окремого більш розлогого та глибокого аналізу не з огляду політично-ідеологічних симпатій чи доцільності, а з потреби історичного аналізу й встановлення об'єктивної картини тогочасних подій, їх передумов, спонук і наслідків.

У своєму листі до А.Мельника від 10 серпня 1940 р. С.Бандера, зокрема, писав: «10 лютого ми покинули слова, а взялися за діло. Висунений революційний Провід ОУН на ініціативній нараді відвернувся від кліки в ПУНі та її починів і сам зачав кермувати найістотнішими частинами й галузями діяльності ОУН. Не мали ми тоді нічого того, що дає позиція офіційного Проводу, ані такої свободи в наших руках, ані тої зовнішньої позиції, що її завдяки боротьбі впродовж довгих років здобула собі ОУН, а змогу користуватися нею мав передусім офіційний Провід. Зате ми мали на своєму боці правду, чисту справу, віру і незламне рішення довести справу до успішного кінця. А передусім між нами були тільки люди чину й ми мали повне довір'я членських кадрів».

Я.Стецько, як один з провідних діячів революційної течії в ОУН, свого часу наполягав, що тогочасний розкол в Організації не був якоюсь трагедією, як і не являв собою конфлікт генерацій, але то був конфлікт концепцій. Щодо концепцій керівництва Організацією (чи, вірніше, особистим складом Проводу) та її тактикою і стратегією – тут розбіжності справді були, утім твердити про

істотні на той час ідеологічні чи теоретичні розбіжності між обома частинами було би великим перебільшенням. Тим не менш, виокремившись в окремий провід, а отже й, по факту, – в окрему організацію, «розкольників» з бандерівського крила, які здебільшого представляли не еміграційні кола ОУН, а крайову її частину й, все ж таки, її молоде покоління, мусли виробити власні програмно-установчі засади та офіційно їх ухвалити на своєму з'їзді.

Природно, що претендуючи на спадок усієї ОУН ця генерація вважала її перший з'їзд (збір) й за свій та, відповідно, заперечувала легітимність і рішення другого збору, який відбувся 1939 р. під проводом А.Мельника. То ж революційний Провід ОУН (прихильників С.Бандери) розпочав підготовку до власного Великого збору, на якому були б ухвалені програмні засади Організації, в тому числі й бачення моделі майбутньої Української Держави.

З огляду ж на амбіції молодих керівників відокремленого крила ОУН, їхнього ідейно-політичного, державницького та чинного максималізму, цілком логічним було й прагнення нового революційного проводу не лише виробити для своєї Організації власних емблеми, прапора, гасел, партійних правил, ідейних засад тощо, а й визначитися для самих себе, прихильників та широкої народної людності із основними складовими й символіки майбутньої Української Держави – гербом, прапором та гімном (славнем).

Другий Великий збір ОУН (Степана Бандери) відбувся 1–4 квітня 1941 р. у Кракові. У Зборі, зокрема, взяли участь Степан Бандера, Ярослав Стецько, Василь Сидор, Дмитро Мирон-Орлик, Олекса Гасин та інші. Загалом на зібранні були присутніми 68 управнених членів Великого збору, представників революційної ОУН з усіх українських земель (в тому числі 16 членів з підрадянської України) та еміграції. Провідником Організації було обрано Степана Бандеру, а його заступником – Ярослава Стецька. Членами Проводу стали: Дмитро Мирон-Орлик та Олекса Гасин (Лицар) як шеф військової референтури. Зауважу також і на тому, що цей Другий Великий збір офіційно поставив крапку у понад дворічному процесі розколу ОУН, на якому прибічники С.Бандери остаточно і документально відмовилися

визнати авторитет і керівну роль ПУНу й обрали свій т.зв. революційний провід.

Було обрано також Велику Раду ОУН. Одразу ж зазначу, що владні повноваження провідника Організації були досить значними, проте формально (на противагу вождизму мельниківців) мали узгоджуватися з такими колегіальними органами як Провід і Велика Рада. Утім, на практиці протягом усіх подальших років Організація цілеспрямовано прагла поширювати культ С.Бандери не лише серед членів революційної ОУН, а й згодом в УПА та в середині усього державно-визвольного руху. Це документально підтверджується сотнями документів від похідних груп, УПА й, власне, прокламацій до народу самої ОУН(б) в яких С.Бандеру часто визначали як вождя.

Головною метою Збору було затвердження бандерівським (революційним) проводом ОУН свого окремішнього від мельниківського ПУНу становища, утвердження ідей українського націоналізму (націократії) та постанов, що стосувалися політичного, військового, економічного та соціального життя українців. Збір розглянув тогочасне становище українського народу, намітив напрями подальшої боротьби, виробив програму й устрій ОУН, схвалив в основі діяльність революційного проводу Організації тощо.

Перш за все, учасники II Великого збору ОУН(б) наголосили у своїй Постанові, що «Ідея Суверенної Соборної Української Держави стала в нашому столітті основою українського світогляду та нового політичного руху, руху націоналістичного, що у вогні боротьби проти наїзників оформився в окрему політичну організацію – Організацію Українських Націоналістів».

Окремими постановами Збір ОУН(б) узгіднив й окрему символіку Організації. Перш за все, було скасовано «звичай вживати Тризуба з мечем, як відзнаки Організації», який відтоді залишився як емблематика мельниківської ОУН.

Знаком ОУН(б) було прийнято емблему круглої форми, на якій зображувалися: «Чорний рівнораменний трикутник підставою в гору, на ньому

червоний хрестомеч, на хрестомечі золотий Тризуб. Над підставою буква «О», по лівій стороні знамени трикутника буква «У», а по правім «Н» (разом ОУН). Трикутник вміщений на золотому полі».

Прапором ОУН(б) було визнано полотно «чорної й червоної краски», але їх розташування й пропорції мали бути ухвалені згодом окремою комісією[Невдовзі «Директивою крайового провідника членам і прихильникам ОУН про використання національної символіки» було остаточно конкретизовано кольори бандерівців-націоналістів та символізм барв прапора: «Організаційним прапором ОУН являється прапор кольорів червоного і чорного (червоний з гори, чорний з долини). Значіння кольорів таке: червоний – кров; чорний – земля»

Комісію для розробки організаційного прапору було створено ще до II Великого збору, який по факту для бандерівської (чи то – революційної) ОУН був, швидше, організаційним. Один із її членів М.Климишин згадував про підготовчу роботу: «В одній з розмов довідався я від мистця Едварда Козака таке: З пропагандивним відділом ОУН, якого референтом був Ст.Ленкавський, співпрацювали ще крім маляра Едварда Козака малярі: Василь Дядинок, Роман Сеньків, Михайло Черешньовський і ще кількох, а часом приходив ще театральний мистець Микола Чирський і Лев Лепкий. Звичайно сходилися вони в цукорні о.Дубицького і о.Нарожняка, що навивалася «Полтава».

Одного дня сидів один з малярів із Е.Козаком, чекаючи на інших у «Полтаві», й виявив охоту взяти участь у конкурсі на прапор ОУН, але ще не має ідеї. Е.Козак нашкіцував злегка свій помисл і це подобалося тому маляреві, але сказав, що це не його ідея. Тоді Е.Козак упевнив його, що він не має претенсій до того, ані не хоче брати участі і в конкурсі й тому, якщо він це гарно оформить, може подавати як свій проект. Він погодився і так зробив.

Той проект прийнято і він тепер є прапором ОУН з червоно-чорною краскою, які визначають український чорнозем зрошений червоною кров'ю героїв-борців за волю України. Все це робилося в рамках приготувань до Великого Збору, який мав вирішити всі важливі внутрішні й зовнішні справи

ОУН, щоб закінчити з тимчасовістю та утвердити правний стан». Саме цей проект з ініціативи референта пропаганди С.Ленкавського й було схвалено революційним проводом до затвердження на II Великому зборі Організації.

При цьому варто зазначити, що червоно-чорний прапор широко використовувався на початку XX ст. як символ протестного руху в європейських країнах, у Латинській Америці і на Африканському континенті. Тож і серед українських молодіжних угруповань та організацій, зокрема у «Пласті» червоно-чорний стяг у 1920-х рр. також набув популярності як «легальна» альтернатива забороненому національному синьо-жовтому прапору під час жорстокої антиукраїнської пацифікації у Польщі. У другій половині 40-х рр. XX ст. до відома членства Організації щодо символізму прапорових барв роз'яснювалося: «Прапор української національно-визвольної революції є червоно-чорний. Червоний колір означає героїзм, посвяту і бойовість, це символ гарячої червоної української крові, а чорний колір – працюватість і наполегливість, це символ труду і землі нашого народу.

Червоно-чорний революційний прапор – це символ безупинної героїчної боротьби за українську землю».

1950 року у збірникові вишкільних матеріалів I ступеня (видано крайовим осередком пропаганди ОУН Карпатського краю) опис прапору Організації подавався вже більш розлого. У ньому, зокрема, зазначалося, що окрім національного прапору, існує ще революційний прапор, що був ухвалений II Великим збором ОУН, й детально вказувалося на його характерність: «Революційний прапор є червоно-чорний. Червона краска – це символ боротьби і крові, чорна – символ української землі. Отже, революційний прапор символізує безнастанну, криваву боротьбу за українську землю.

На II Великому Зборі ОУН затверджено знам'я: на крузі, оточеному колом, вміщений рівносторонній трикутник. Підстава цього трикутника іде поземо, а дві інші сторони перетинаються внизу, опираючись вершком на коло. На трикутнику вміщений хресто-меч, звернений вістрям в долину, на середині хресто-меча на перехрестю вміщений золотий Тризуб.

На крузі видніють золоті букви «ОУН», розміщені так: «О» стоїть під горішньою дугою і над пологою стороною трикутника, «У» стоїть між лівою дугою і лівою стороною трикутника, «Н» – між правою дугою і правою стороною трикутника. Всі три букви симетрично положені відносно кола, хресто-меч – відносно трикутника, Тризуб – відносно хресто-меча».

У 1941 р. в ОУН(б) організаційного гімну ще не було. Був лише організаційний марш– «Зродились ми великої години».

II Великий збір встановив також обов'язкові організаційні свята, а саме: Свято Соборності 22 січня, Свято Героїв Революції дня 23-го травня і День боротьби 31-го серпня (всі інші річниці подій, обходжені членами Організації, визначалися «пам'ятковими днями, що не мають загальнообов'язуючого значення на всіх теренах і для всіх членів»).

Щодо вищезазначених свят, то, вочевидь, логіку визнання святом Дня Соборності, що відбулося вперше 22 січня 1919 р. й відоме як Акт Злуки, пояснювати немає потреби, позаяк ОУН завжди виступала за відновлення Соборної України.

Нагадаю також, що 31 серпня 1919 р. спільними зусиллями Дієвої Армії та Галицької Армії об'єднані українські війська знову заволоділи Києвом, що стало для українських націоналістів символом збройної соборності та святом української зброї й перемоги, «бо це побідила Ідея одної великої нероздільної Соборної України, – одної Армії одного Проводу і Команди без різниць на Придніпрянців і Наддністрянців, Галичан, Волиняків чи Кубанців!»

Що ж до Свята Героїв Революції, яке визначалося на 23 травня, то поясню, що саме цього дня 1938 р. радянськими спецслужбами у Роттердамі в Нідерландах було убито терористичним актом (підірвано замаскованою у цукерковій коробці бомбою) засновника Української Військової Організації (УВО) та Організації Українських Націоналістів (ОУН) Євгена Коновальця.

Дещо пізніше були визначені й організаційні привітання. Зокрема членам революційної ОУН роз'яснювалося: «Ми маєм наше основне поздоровлення «Слава Україні», а відповідь «Героям слава», при тім праву руку енергійно

підноситься на виправлення чуба, з малим відхиленням на право... Крім того маємо ми ще і інші поздоровлення як: «Добрий день», «Добрий Вечір», «Здорови були», «Гразд», «Помагайбіг», «Слава Ісусу Христу» і т.п.». При цьому варто зауважити, що підймання правої руки перестало вважатися обов'язковим вітанням для членів Організації після 21 лютого 1943 р. згідно з прийнятим того дня рішенням III конференції ОУН, яка на той час у назві вже мала приставку «самостійників-державників».

Стратегічно-політичний комплекс, модель державності та план її розбудови, гасла революційної ОУН були опрацьовані Степаном Бандерою і Ярославом Стецьком, стратегічно-військове планування здійснював Роман Шухевич, комплекс пропаганди з включенням в акцію культурної еліти розробив Степан Ленкавський. Проект моделі Української Держави та засади до її практичного втілення, як і всі програмові положення ОУН(б), тобто – революційної ОУН, були спільно обговорювані, доповнені й кореговані не лише їхніми відповідальними авторами, але й усіма членам Проводу ОУН та керівниками ресортів.

Майбутня Українська Держава, у баченні ОУН(б) часом на весну 1941 р., мала б бути суверенною і соборною державою із владарюванням у ній українського народу. Шлях її здобуття – національна революція. Проте у випадкові, коли б чужоземна військова сила у війні проти СРСР просувалася б фронтом через українські землі й окупувала б їх, зауважувалося у травневих (1941 р.) внутрішньопартійних «Політичних вказівках» ОУН(б), що зрештою невдовзі й сталося, завданням Організації у такій ситуації було не допустити аби Україна була тільки тереном розвою чужих сил з ворожою Москвою (а потім – об'єктом іноземного заволодіння). «Навпаки, – вказувалося у тій інструкції, – власною боротьбою, будуванням власної держави власними силами та за власною ініціативою здобути собі роль підмету і партнера, учасника війни та співтворця нового ладу на руїнах московської імперії». Невдовзі, після нападу Німеччини на СРСР, Актом проголошення Української

Держави у Львові від 30 червня 1941 р. ОУН(б) спробує втілити цю стратегію у дійсність.

Національно-державна символіка (прапор, герб, гімн України). Документи ОУН(б) свідчать, що націоналісти-бандерівці мали тверде бачення національної символіки України. Так, зокрема, у «Директиві крайового провідника членам і прихильникам ОУН про використання національної символіки» чітко вказувалося:

«Українським національним прапором являється прапор кольорів синьої і жовтої (синя в горі, жовта в долині), кольори і їх порядок устійнені рішенням Української Державної – Української Центральної Ради, яке зобов'язує всіх українців, коли не буде іншого вирішення Української Державної Влади в майбутньому...

Українським Національним Гербом являється Тризуб в оформленні Української Центральної Ради (Тризуб Володимира Великого)...

Українським національним гімном є: «Ще не вмерла Україна», «Не пора, не пора...» – це нац[іональний] марш».

Отже, за загальнонаціональний український символ (Герб України) II Великим збором ОУН(б) було визнано «Тризуб Володимира Великого у формі, введений Центральною Радою». Окремий документ згодом додавав, що «Державним Гербом України є золотий (може бути жовтий) Тризуб Володимира Великого на блакитному тлі». Членам Організації трактування Тризубу як державного символу пояснювалося наступним чином: «Походить Він, як вказує назва, з часів Володимира Великого, цебто з X-того століття. За часів старинної Греції Тризуб був знаком Бога моря – Посейдона. Не був отже, ознакою влади свидської, лише Божеської. Один із найславніших наших князів – Володимир Великий за Герб Української Держави прийняв власне Тризуб, як ознаку владарности і могутности»..

Національним прапором було визнано блакитно-жовтий (синьо-жовтий) прапор, який має барви Державного Гербу. При цьому розташування барвових смуг обумовлювалося з огляду на державно-історичну, а не геральдичну

традицію: «Згідно з правилами геральдики (науці про герби і прапори) наш прапор мусів би бути жовто-блакитним. Але історичною традицією освячений прапор з відворотним порядком барв. Має бути зверху блакитне, а в низу жовта. Такий порядок барв посвячений традицією Мазепи і традицією Визвольної боротьби в 1917 до 1923 р.р. на Великій Україні. Такий порядок барв, який освячений історичною традицією, приймаємо ми – Українські Націоналісти».

Ось як дещо пізніше (у другій половині 1940-х рр.) пояснювалась кольорова гамма прапору: «Прапор українського народу є синьо-жовтого кольору. Синій колір відображає голубе українське небо, а жовтий колір – золоте гаряче українське сонце. Ці кольори віддають ясний, життєрадісний, волелюбний зміст духовости українського народу».

У 1950 р. символіка національно-державного прапора змальовувалася подібно, проте з певною відмінністю. «Українським національним прапором є синьо-жовтий прапор. Розуміється його як синє голубе небо і українські лани золотої пшениці, наповнені гарячим сонцем. Синьо-жовтий прапор – символ живучости краси і природної сили українського народу.

Другий Великий Збір ОУН, згідно постанови Центральної Ради, визнав синьо-жовтий прапор, а не жовто-синій, як це деякі організації думали, національним державним українським прапором. Ширина прапору до його довжини відноситься так, як 1 до 3 м.» – зазначалося у збірникові вишкільних матеріалів I ступеня, що був виданий крайовим осередком пропаганди ОУН Карпатського краю

Було визначено також і порядок розміщення прапорів та герба поряд із організаційною (партійною) символікою, а саме:

«а) на першому місці завжди український національний прапор і національний Герб – Тризуб.

б) на другому місці організаційний прапор і організаційне знамя.

в) в кімнатах на сцені і на бальконах: на лівій стороні національний прапор і національний герб, по правій організаційний прапор і знамя (коли звернутися лицем до декорації або ввійти до кімнати з дверей)...

...На всіх публічних виступах чи академіях, святах, маніфестаціях співати завжди національний гімн «Ще не вмерла Україна» і не можна його заступати маршем «Не пора, не пора» ні «Зродились ми»

Додам, принагідно, що в інструкціях для похідних груп «Боротьба й діяльність ОУН під час війни» (травень 1941 р.) їхнім членам наставлялося, окрім усього іншого, й завдання виготовляти національні та організаційні прапори, тризуби, синьо-жовті пов'язки, кокарди тощо. При цьому, визначалося, що з проголошенням відновлення Української державності, скрізь на усіх видних місцях, насамперед будівлях державних установ, слід вивішувати тризуби, національні та організаційні прапори.

30 червня 1941 р. у Львові під завершення Національних зборів, що з ініціативи ОУН(б) проголосили відновлення Української Держави, присутні, окрім національного гімну України заспівали також і саме марш «Не пора, не пора», а на адміністративних будівлях замайоріли національно-державні прапори України. Подібна картина спостерігалася по усій Західній, Правобережній та Осередній Україні, куди прибували похідні групи ОУН(б) й де встановлювались органи місцевого урядування під егідою Українського Державного Правління.

Загальнонаціональними святами, як вже згадувалося вище, визначалися всеукраїнські свята, які було устійнено на II Великому зборі ОУН(б), тобто: 22 січня – Свято Соборності і Самостійності; 23 травня – Свято Героїв Революції; 31 серпня – День Української Боротьби. «Ті свята повинні обов'язково бути відзначеними всією Українською Нацією», – наголошувалося у «Директиві».

Ось як змальовував відзначення у 1946 р. Свята Героїв Революції поблизу с.Воля-Володзька на Лемківщині курсант Підстаршинської школи ім. полковника «Коника» Дмитро Грицько-«Цяпка»: «24 травня поляну освітили смолоскипи і почали сходитись сотні за сотнями і уставлялись в чотирикутник. Вийшла і наша сотня і стала на переді підвищення. На щоглах майоріли прапори – синьо-жовті і революційні УПА червоно-чорні, а на середині був портрет

провідника ОУН Є.Коновальця. Капелан Кадило править молебень, співає хор упівський під дерегентурою командира Залізного.

Відтак свято відкриває політвиховник Євген, відчитуючи молитву революціонера: «Україно, свята Мати героїв, зійди до серця мого бурею вітрів кавказьких та шумом карпатських ручаїв, боїв главного завойовника, батька Хмеля, тріумфом і гуком гармат революції, радісним гомоном Софійських дзвонів – нехай душа моя в Тобі відродиться...» – лунали слова молитви».

Воїни приймали також й обітницю. Політвиховник В.Блясецький-«Теодор», наприклад, змальовував перебіг здійснення обітниці, що відбула після вишколу стрілецька молодь сотні «Дністер» у Нижньому Березові на Коломийщині, так: «Засніжений ліс і недалекі скуті морозами гори були свідками того врочистого дійства. Стрій підтягнутих стрільців утворив чотирикутник. Над головами легенько лопотіли на січневому вітерці блакитно-жовтий і червоно-чорний прапори.

Текст присяги проговорював курінний Книш, а стрільці двох сотень дзвінкими молодечими голосами повторювали. Гори відлунювали.

Такі моменти не забуваються ніколи – присяга на вірність Україні і народові українському. Вона палахкотить в серці кожного українського повстанця до самого загину. Коротке слово, як політвиховник, до стрільців мав я, з командирським напуттям звернувся командир сотні».

Свято Дня української боротьби 31 серпня після 1947 р. було поступово замінено Святом Покрови (14 жовтня), яке того року визначалося Днем створення УПА наказом Р.Шухевича й рішенням Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Зауважу, що під час відзначення свята 14 жовтня як дня заснування УПА першого року його встановлення (у 1947 р.), згідно із вказівкою Головного осередку пропаганди ОУН, члени Організації й підпільники були зобов'язані розвісити по селах синьо-жовті і червоно-чорні прапори. Тим же членам ОУН, що перебували на еміграції, про започаткування нового свята було повідомлено 1949 р. на шпальтах журналу «Сурма» (друкованого органу ЗЧ ОУН).

Крім того, згідно із «Директивою крайового провідника ОУН до провідного активу з ідеологічних питань» по усіх церквах необхідно було запровадити обов'язкове відспівування молитви «Боже Великий, Творче Всесильний» на закінчення кожного богослужіння. У кожній місцевій церкві слід було розмістити таблицю з прізвищами, іменами, датами народження і смерті місцевих українських бойовиків, які загинули у боротьбі з окупантами, а над ними мав би бути напис «Здобудеш Українську Державу, або згинеш в боротьбі за неї».

На усіх могилах загиблих слід було вмістити таблиці з написом про боротьбу за державність героїв, зняти таблички, на яких написано про жертви терору тощо і заступити їх новими – Героям за Українську Державу. Здійснити фото могил і розшукати світлини самих героїв. Здійснити облік і реєстр усіх полеглих за Україну героїв, як членів УВО і ОУН, так і не членів, усіх, що загинули з польськими та іншими окупантами (слід було виявити ім'я, прізвище, дату і місце народження, професію, організаційну посаду, місце і обставини загибелі). Обліку та опису підлягали б також усі виселені радянською владою, арештовані більшовиками і німцями, розстріляні у в'язницях і тюрмах від усіх зайшлих влад тощо. Зазначалося також, що «в кожній Українській хаті повинні бути портрети Т.Шевченка, Міхновського, Петлюри, Коновальця, Бандери. Укр[аїнський] Прапор і Герб. Крім того, на стіні виписати на картоні Декальог [українського націоналіста]. На столі прибраний вишивками Кобзар Т.Шевченка».

З самого початку свого існування, ОУН визначала своєю заповітною метою відновлення Української державності, символічною ж мрією, без втілення в життя якої революційна національно-визвольна боротьба не могла б вважатися завершеною – Українську Самостійну Соборну Державу. У 1941 р. ОУН(б) заявила, що й надалі поборюватиме «акцію тих польських угруповань, що змагають до відновлення польської окупації українських земель» і лише ліквідація протиукраїнських акцій з боку поляків «є передумовою унормування взаємин між українською й польською націями». ОУН(б) боротиметься «за

скріплення українського характеру тих земель засобами, залежними від умовин і політичної доцільності й прилучення їх до Української Держави, а не до польських земель», як і у Закарпатській Україні, де Організація «змагає до розбудови політичної сили українського народу та до прилучення Закарпаття до Української Держави». Я.Старух у своєму «Короткому популярному викладі ідеології політики українського націоналізму» у 1941 р. писав, що революційна ОУН «має ясний образ нашої будучої держави, за яку бореться», а саме такий, що «Українська Держава побудована Організацією Українських Націоналістів буде націоналістична. Вона буде велика, сильна і незалежна. У ній не буде несправедливости, визиску, поділу на класи».

Невід'ємною частиною цієї ідеології була й ідея Соборності, яку влучно відображав один з кличів ОУН(б): «Від Кавказу по Сян – буде наш Лан. Його власником український народ!».